

МЕЂУНАРОДНОПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ КОСМОСА И МОРСКОГ ПРОСТРАНСТВА – ОСВРТ НА ПОЈЕДИНЕ АСПЕКТЕ ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧОВЈЕЧАНСТВА

Кључне ријечи

Међународноправни субјективитет; Човјечанство; Међународно право мора; Космичко право; Држава; суверенитет; надлежности.

Аутор

Проф. др Матеј Савић је ванредни професор из области међународног права на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

Кореспонденција

matej.savic@fpn.unibl.org

Област

Међународно право

Резиме

Аутор у овом раду расправља о појединим аспектима међународноправног статуса човјечанства и отвореним питањима у вези са његовим правним субјективитетом, прије свега из угла космичког права, односно права мора. Посебно мјесто у овом раду заузела су питања у вези са међународноправним регулисањем космоса и морског пространства – областима у којима не постоји могућност успостављања суверенитета, гдје државе као основни субјекти међународног права не посједују искључиве надлежности. Актуелне тенденције у области космичког права и права мора обрађене су кроз призму интензивирања активности и све већег присуства приватних (недржавних) актера у овим просторима, док је у контексту рада човјечанство анализирано са међународноправног аспекта, као један специфичан и апстрактан појам.

DOI

10.5937/politeia0-33679

Датум пријема чланка

25.08.2021.

Датум коначног прихватања чланка за објављивање

22.11.2021.

УВОД

Једна од специфичних тема у теорији међународног права јесте одређење човјечанства као субјекта међународног права. Ова идеја развија се како у доктрини, тако и у пракси, паралелно са еволуцијом међународног права и идејом успостављања и развоја међународноправног поретка уопште. Познато је да савремено међународно право у одређеним областима води рачуна и о интересима човјечанства као јединствене цјелине. Норме међународног права тако регулишу забрану употребе силе, настоје да заштите животну средину и спријече даље пропадање природе, штите историјско и културно наслеђе и др. (Кривокарић, 2010). Такође, у области међународног хуманитарног права постоје норме које штите човјечанство у колективном смислу, али и човјека као појединца, односно човјечност. Поред овога, посебно је интересантан институт заједничке баштине човјечанства, која је дефинисана у Уговору о свемиру из 1967. године,¹ Споразуму о Мјесецу из 1979. године² и у Конвенцији ОУН о праву мора из 1982. године.³

Међутим, само детерминисање човјечанства као носиоца правног субјективитета отвара многа фундаментална питања правнотеоријске, философске, политичке, политиколошке, социолошке, етичке и др. природе.⁴ Поред овога, јављају се

и поједина питања у погледу идентитета, територијалности и примјене права, али и саме концепције субјективитета у међународном праву и одређења његових субјеката. Начин на који се, формалноправно, детерминише човјечанство, односно његов правни субјективитет, предодређује и природу самог међународноправног поретка, који је сам по себи специфичан и одвећ притиснут савременим изазовима које доноси фактичко поступање субјеката међународних (правних) односа. Немамо амбицију да у овом раду понудимо свеобухватне одговоре на питања субјективитета човјечанства у међународном праву јер је то исувише комплексан и широк задатак, који не може да се ријешу у тексту овог обима. Управо из ових разлога акценат ће бити стављен на међународноправно регулисање космоса и морског пространства, уз конкретан осврт на положај човјечанства и аспекте (његовог) субјективитета у контексту ових области међународног права.

У том смислу морамо сагледати области међународног права у којима државе нису неприкосновени носиоци права и обавеза, при чему оне не посједују ни искључиве надлежности, као (државноправни) субјекти међународног права.⁵ Овдје је ријеч о областима које карактере-

---

народа, њиховог статуса, легитимности и заштите. Затим, у конститутивном смислу отварају се дилеме у погледу основних елемената, дјелатности и организације једног таквог субјекта, уз проблем положаја појединца, а прије свега државе као основног субјекта међународног права. Посебно се постављају питања у вези са постојећим нормативним оквирима на којима почива међународноправни поредак, као и аспектима територијалне примјене права, правне и пословне способности таквог субјекта, уз свеprisутну дилему односа унутрашњег и међународног права.

5 Ове надлежности државе немају ни у територијалном, материјалном, па чак ни у персоналаном смислу.

1 Споразум о принципима управљања активностима држава у истраживању и коришћењу свемира, укључујући Мјесец и друга небеска тела (1967).

2 Договор о управљању активностима држава на Месецу и другим небеским тијелима (1979).

3 Конвенција Уједињених нација о праву мора – UNCLOS (1982).

4 Тако се, у смислу детерминисања човјечанства, као субјекта међународног права, односно утврђивања оквира, квалитета и природе његове правне личности, отварају проблеми колективних права

рише особен међународноправни режим у којем човјечанство у формалноправном смислу заузима посебно мјесто и у којима је дефинисан појам опште баштине човјечанства. То су двије изузетно важне области – област космичког права и област права мора, које су нормативно утемељене још средином 20. вијека, превасходно захваљујући претходно наведеним документима. „Јасно је да право мора, ваздушно право и космичко право утичу једно на друго. Идеје су позајмљиване из једне области и примјењиване на другу.“ (Kim, 2009: 188).

Значај ове двије области у погледу теме овог рада огледа се у чињеници да се државе у космичком праву, или праву мора више не могу руководити искључиво сопственим интересом и партикуларно иступати, не узимајући у обзир интерес човјечанства у цјелини.⁶ „Веа између ових области је заједничка карактеристика која има три вида: 1. непостојање суверенитета једне државе, 2. немогућност заснивања државне суверености, те 3. непостојање територијалне надлежности.“ (Мијовић, 2018: 204) Поред наведеног, најзначајније повезнице ове двије области могу се примети у сљедећим принципима: 1. немогућност присвајања (заузимања од стране држава) и слобода кориштења; 2. обавеза кориштења у мирољубиве сврхе; 3. постојање међународне одговорности држава за националне активности; 4. све веће препознавање предности од стране држава у развоју; и 5. коначно усвајање заједничке баштине човјечанства као док-

трине у смислу експлоатације природних ресурса (Naanappel, 1985: 145).

Међутим, поред ових заједничких тачака, између космичког права и области права мора постоје и значајне разлике, посебно у погледу одговорности држава, рјешавања спорова, одређења заједничког интереса, међународне сарадње и др. До данас, правни инструменти у контексту претходно наведеног доживјели су значајан развој у области права мора, док су нпр. у контексту заштите животне средине правни инструменти у области космичког права систематичније развијени (Kim, 2009: 204). У овим областима, како материјалноправно, тако и територијално, човјечанство у цјелини заузима посебно мјесто, о чему ће бити ријечи у овом раду.

ОПШТА МЕЂУНАРОДНОПРАВНА ПИТАЊА ТЕРИТОРИЈАЛНОСТИ И ОДРЕЂЕЊА ЧОВЈЕЧАНСТВА

У међународном праву територија, односно простор⁷ представља један од најзначајнијих појмова, посебно из перспективе држава, као основних субјеката међународног права, јер територија као конститутивни елемент државе *per se* представља истовремено и један од фундамената читавог међународноправног поретка. (Shaw, 2003) С друге стране, физички простори, као што су космос, ваздушни простор, отворено море и сл. у својој територијалној димензији, налазе се под посебним правним режимом, прије свега, захваљујући прогресивном развоју

6 Поред области права мора и космичког права, интереси човјечанства, односно формалноправно одређење човјечанства, могу се пронаћи и у областима међународног права у погледу људских права, међународног еколошког права, па чак, како неки аутори сматрају, и међународног хуманитарног права.

7 Проф. Кривокапић истиче да је „... далеко најпрецизније и исправније говорити управо о просторима у међународном праву, подразумевајући под њима физичке средине у којима међународно право важи и које су (њихов правни положај) регулисане нормама тог права.“ (Krivokapić, 2017: 662).

међународног права и његовим домаћајима у 20. вијеку.⁸

Општепознато је да се националне, односно државне територије налазе под директном контролом конкретне државе. „Не може бити државе без територија и без становништва подвргнутих организираној политичкој власти која ту државу чини сувереном.“ (Degan, 2000: 555). Суверену власт држава успоставља и врши на одређеној државној територији, а у односу на јединствено становништво, чиме се ова три основна конститутивна елемента државе обједињују државноправним квалитетом.⁹ На овај начин државни суверенитет добија своју персоналну, територијалну, а затим и унутрашњу и вањску димензију. На својој територији држава врши власт уз искључење власти сваке друге државе, што представља начело искључивости, односно дефинише искључиве надлежности конкретне државе (Degan, 2000). На овај начин кохерентно се манифестују и начела суверене једнакости држава, неповредивости терито-

8 Према класичном међународном праву постоји неколико категорија у које се може разврстати територија и познато пространство. То су: 1. Националне територије, односно државне територије. То су територије које се налазе под сувереном влашћу држава. У ову категорију спада готово сва копнена површина планете Земље. 2. *Terra nullius*, територије без успостављеног суверенитета, које се не налазе ни под чијом влашћу. Данас је врло мало оваквих територија. 3. Опште добро човјечанства – *res communis omnium*. То су територије које припадају свима, читавој међународној заједници држава, без појединачног суверенитета. 4. Заједничка баштина човјечанства под посебним правним режимом и заштитом, као и 5. интернационализоване територије, које имају посебан правни статус утврђен међународним уговором под управом више држава, или међународне институције. (Мјовић, 2019)

9 Власт се врши територијално, на прецизно одређеној територији, уз одређене изузетке персоналне надлежности (*ratione personae*), код дипломатских мисија и посланстава, као и у изузетним случајевима принципа екстериторијалности.

ријалног интегритета и забране мијешања у унутрашње послове.¹⁰

Међутим, постоје ситуације у којима државе, иако говоримо о дијеловима физичког простора, тј. територији у географском смислу, „нису и не могу бити појединачно надлежне.“ (Мјовић, 2019: 203). Овакве територије не могу се сматрати државним територијама и не потпадају под надлежност држава, а самим тим, на њих се не односе начела суверене једнакости, неповредивости територијалног интегритета и забране мијешања у унутрашње послове. Постоје одређени дијелови физичког пространства земаљске кугле и ваздушног простора који су заштићени међународним правом и чије би запосједање, кад би и било физички могуће, представљало противправну радњу.¹¹

Ове физичке просторе изван државних територија одређујемо појмовима отворено море и космичко пространство и оне представљају посебну категорију простора у међународном праву. У смислу међу-

10 За ова питања од посебног је значаја и пресуда Сталног суда међународне правде у познатом случају *Лотус (Lotus case)* из 1927. године. Тако је у пресуди наведено да „...прво и основно ограничење које међународно право намеће држави, да – осим ако постоји правило које допушта супротно – она не смије, ни у ком облику, вршити власт на територији друге државе.“ Series A, No. 10, p. 18.

11 Ријеч је о великим областима које не улазе у састав државних територија и као такве чине преко 65% Земљине површине и готово цјелокупан морски простор изван државних територија, као и ваздушни простор, 20 километара изнад Земљине површине. Надморска висина од 20 километара, (орјентационо) најчешће се узима као параметар вертикалног разграничења – висина до које допире ваздушни простор једне државе. Међутим потпуна линија разграничења у висину до данас није утврђена, што због технолошке условљености, што због објективне немогућности одређења висинске границе. Приједлог Совјетског Савеза, да се утврди надморска висина од 100 км разматран је у оквиру ОУН, али није добио подршку, јер САД и данас заузимају становиште да не постоји потреба да се уопште утврђује висинска граница

народног јавног права ради се о двије области које се по свом правном режиму значајно разликују, а опет, имају, као што смо раније истакли значајан број заједничких квалитета. С тим у вези, потребно је истаћи да област отвореног мора, као дио права мора, спада у једну од најкодификованијих области међународног права, док је област кориштења космоса, тј. космичког пространства, на другој страни, једна од најслабије уређених и кодификованих области у међународном јавном праву (Мијовић, 2019). Ово је и разумљиво, прије свега из разлога што се обичајно право у области права мора развијало кроз дуг временски период и захваљујући претходно развијеном фактичком стању и изграђеној правној свијести (*Opinio juris sive necessitatis*), док је космичко право изузетно младо, а брзина технолошког напретка, у фактичком смислу, већ деценијама представља велики изазов у погледу кодификације и успостављања ваљаног нормативног оквира у структури међународноправног поретка. Данас посебну ситуацију ствара чињеница да комерцијализација свемирског пространства није обухваћена главним међународним споразумима у области космичког права. Ово је важно, посебно ако узмемо у обзир да државе све чешће закључују споразуме са приватним компанијама, које се јављају као актери у космичком пространству. „У овом тренутку, питање одговорности комерцијалних компанија према космичком праву је акутно и захтјева моментално разрјешење.“ (Lits, Stepanov, Tikhomirova: 2017, 140).

За евентуалну перспективу човјечанства, као субјекта међународног права, али и будући нормативни положај човјечанства уопште у међународноправном поретку, ова пространства (прецизније

правни режим који се на њих односи) од изузетног су значаја и, заправо могу представљати основ за размишљање у правцу потенцијалног одређења човјечанства *pro futuro* као јединствене правне личности. Иако већ више деценија постоје тенденције којима се покушава одредити и устоличити субјективитет човјечанства у разним областима међународног права, оне су у највећој мјери без ваљаног основа и, све вријеме се налазе у сфери апстрактног промишљања, наспрам *реалитера* у оквиру међународноправног поретка.

Овде на првом мјесту мислимо на област међународног права у погледу људских права, међународног хуманитарног права, међународног еколошког права, међународног кривичног права и теоријске концепције које су се, посебно у другој половини 20. вијека у овим областима развијале. Све оне налазе се у раскорак између стварног – како нормативног, тако и фактичког стања и идеалтипске конструкције у погледу дефинисања човјечанства и међународне заједнице.

У складу са претходно наведеним, постоји значајан број становишта према којем се одређује постојање универзалног права човјечанства, при чему се тврдило да међународна заједница треба да се води у смислу реструктурирања међународног система, а како би се обезбиједио опстанак и благостање човјечанства у цјелини (Allott, 1990: 186). Даље, истицало се да државе представљају само територијалну димензију међународног права и да област заштите људских права не (треба да) познаје државне границе. Такође, истиче се да је међународна заједница данас суочена са потребом за успостављањем универзалних норми у вези са заштитом животне средине, а које морају превазићи вољу држава. У том смислу наглашава се

да је човјечанство постало субјект међународног права и да као такво „коегзистира са државама, без намјере да их замијени ... при чему се на посебно мјесто постављају супериорни интереси међународне заједнице наспрам интереса држава и других субјеката међународног права (Trindade, 2020: 275). Поред овога и Б. Сима истиче да је „...крајњи циљ *ius cogens-a* управо тај да се осигура превласт интереса и најосновнијих вриједности међународне заједнице у цјелини.“ (Simma, 1994: 289). Такође, сентенца да „по дефиницији, права човјечанства трансцендирају реципроцитет и оправданост односа на стриктно државном нивоу“ (Dupuy, 1991: 137) поставља главни правац у смислу (оваког) одређења положаја човјечанства и његовог субјективитета у међународном праву.

Међутим, ово су само концептуалне конструкције које се крећу у правцу хуманизације међународног права (Trindade, 2020: 287). У свим овим конструкцијама долазимо до проблема дјелатне способности човјечанства, што данас за последицу у пракси има да, опет државе, у покушају да се легитимишу као предводнице човјечанства из сопствених интереса предузимају активности, неријетко и кршећи међународно право. Уз свеприсутни дефицит међународноправног институционалног капацитета, на овај начин само се јача партикуларни приступ и (политички) волонтаризам у међународноправном поретку. Доказ за ово јесу случајеви тзв. хуманитарних интервенција, почевши од агресије на СР Југославију 1999. године, које су предводиле, прије свега, *западне државе*, као и проблема произвољног интерпретирања колективних људских права, превасходно права на самоопредјељење народа, а према тренутним партикуларним потребама.

Такође, доказ је и селективна пракса и проблем дефинисања надлежности и процесноправних инструмената Међународног кривичног суда, који су за резултат имали иступање готово свих великих сила и значајног броја афричких и азијских држава из Римског статута.¹²

У областима права мора и космичког права ситуација није значајно другачија. Што због недостатка општих позитивноправних правила која би регулисала потенцијалне случајеве и односе, што због још увијек недовољно развијене опште праксе,¹³ концепт међународноправног субјективитета човјечанства и даље је, на првом мјесту, у домену теоријскоправног апстраховања. (Kazazić, 1988; Rudolf, 1985) Ипак, с обзиром на просторну и међународноправну специфичност космоса и морског пространства, али и на њихов значај у односу на цјелокупну међународну заједницу постоји потреба да се о овим

12 Директне критике у смислу селективности суда истакле су Кенија, Судан, ДР Конго, Уганда, Обала Слоноваче, Либија и др.

13 У случају отвореног мора можемо говорити о општој пракси, мада не и потпуно равноправно успостављеној, јер постоји велики број држава, дакле добар дио човјечанства, који не учествује у односима који су регулисани конвенцијама о праву мора. Тако, сваки брод на отвореном мору истиче заставу државе којој припада. С друге стране, када говоримо о космичком пространству, више је ријеч о ексклузивном иступању појединих технолошки напредних држава, него човјечанства као колективитета. Такође, свака од летјелица у Земљиној орбити истиче обиљежја (застава није захвалан облик обиљежавања због природне атмосфере) државе која ју је послала, а не поставља неки симбол који би могао означити човјечанство уопште. Изузетак од овога је, нпр. Међународна свемирска станица (*International Space Station*), чија је градња започета 1998. у космосу. Главне државе које су укључене у пројекат свемирске станице јесу: Руска Федерација, Сједињене Америчке Државе, Јапан, Канада и једанаест чланица европске свемирске агенције (*European Space Agency*), а то су Белгија, Данска, Француска, Њемачка, Италија, Холандија, Норвешка, Шпанија, Шведска, Швајцарска и Уједињено Краљевство.

питањима расправља.

МЕЂУНАРОДНОПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ КОСМОСА И МОРСКОГ ПРОСТРАНСТВА

Када говоримо о праву мора, тј. подручју отвореног мора може се рећи да је међународни живот врло интензиван, при чему пракса у овој области и партикуларна обичајна правила постоје већ вијековима. Међутим, у контексту нашег рада, не можемо утврдити да и поред извршене кодификације, област мора представља примаран интерес за све државе чланице међународне заједнице, као што је то, нпр. случај са правом међународних уговора и дипломатских и конзуларних односа, или, пак, људских права. Нпр. области Арктика, или пак, Антарктика, које се данас, поготово у 21. вијеку, налазе у жижи интересовања Сједињених Америчких Држава, Канаде, Руске Федерације и неких других, технолошки развијених и поморски оријентисаних држава, још увијек, иако проглашене за *оште добро човјечанства*, представљају територије за надметање, тј. суверено заузимање и ширење сопственог утицаја. Државе имају развијену вишеденцијску праксу коју надаље проширују, у највећој мјери из геостратешких интереса и политичких и економских циљева, док значајна већина држава у међународној заједници, нема, готово никакав, или има *specialis* посредан интерес¹⁴ за та подручја.

Такође, више од двије трећине држава чланица међународне заједнице не посјеђује ни технологију за конкретне мате-

ријалне (физичке) подухвате. С друге стране, у сфери космичког простора наведени диспаритет, на првом мјесту због технолошких капацитета, још је израженији, јер више од 98% држава свијета нема физичку способност одласка у космос, при чему је реалност интереса за освајање овог простора сублимирана у капацитету неколико државних, тј. владиних агенција, те вољи и моћи изразито мале групе магната, односно појединаца.¹⁵ У смислу позитивног међународног јавног права, регулација државних активности у овој области релативно је јасна. Оне су субјекти на које се односе међународноправне норме, потписнице су међународних конвенција

15 Куриозитет, који може, појединачно, окарактерисати савремени цивилизацијски напредак, на основу технолошког прогреса, који посебно тангира међународни живот и међународно право уопште, проналазимо у, прво - комерцијализацији космичких летова од руске државне космичке агенције (РОСКОСМОС), која је омогућила појединцима, тј. физичким лицима туристички боравак у Земљиној орбити, а затим, још значајније, кроз формирање првих приватних компанија за лет у космос, *Virgin Galactic* и *Space X*. Интернационалне компаније са сједиштем у Сједињеним Државама, прва у власништву енглеског милијардера Ричарда Брансона (*Richard C. N. Branson*), друга у власништву изузетно популарног Елона Маска (*Elon R. Musk*), још једног милијардера, представљају прве случајеве недржавног присуства човјека у космосу. Посебно је интересантно да Масков *Space X* за један од главних циљева има колонизацију планете Марс, чиме се наглашава присуство приватног (недржавног) сектора у космосу. Такође, Маск је до сада у Земљину орбиту лансирао 1737 сателита на основу програма *Starlink*. Види: *Starlink launch statistic* (2022.), доступно на: <https://planet4589.org/space/stats/star/starstats.html> На овом мјесту морамо споменути и милијардера Џ. Безоса (*Jeffrey P. Bezos*) који је основао компанију *Blue Origin LLC* која за своју дјелатност везује успостављање летова у космос. Посљедња вијест која се везује за Безоса јесте подношење тужбе против Америчке свемирске агенције (NASA) због уговора који је закључила са компанијом *Space X*, на основу којег је Маск добио могућност да изгради летјелицу за слијетање на Мјесец. Уговор је вриједан 2,9 милијарди долара. Види: *Свемир, месец и земљани* (2021.), доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58242876>

14 Такав интерес, могу имати чланице неког савеза који предводи једна од горенаведених држава, нпр. чланице НАТО савеза, или пак, држава која је географски усмјерена на конкретне области, као што је Краљевина Данска, у оквиру територије Гренланда, али и земља чија је привреда оријентисана на ресурсе који се налазе на овим подручјима, међу којима је, на првом мјесту, Норвешка и сл.

које уређују ову област, чиме су преузеле и утврђене обавезе. Међутим, све бројнији приватни (комерцијални) пројекти мултинационалних корпорација као што су *Space X* или *Blue Origin* и др. налазе се изван (нормативног) оквира међународног права, јер се на њих не односе у цијелости међународноправне обавезе, с обзиром да су недржавни (приватни) субјекти са специфичним правним капацитетом. Њихове активности се већ, готово двије деценије одвијају према самопрокламованим принципима, који су изван оквира космичког права, стварајући нову праксу. У овом случају финансијска моћ мултинационалних компанија и политичка моћ заинтересованих држава обједињују технолошки капацитет који омогућава да се заобиђе тренутни међународноправни оквир.

„У пракси данас можемо примирити да неки нови послови крше правила, игноришу и противрече постојећим међународним космичким споразумима. Данас је космичко право комбинација правила и обичаја који имају за циљ да обезбједе слободан, несметан и недискриминаторски приступ човечанства у космос.“ (Kostenko, 2020: 53)

***

Почевши од првобитних идеја, па преко открића и утврђења модерног термина *Млијечна стаза* који данас одређује нашу галаксију¹⁶ од стране Г. Галилеја (*Galileo Vincenzo Bonaiuti de Galilei*) и његових ријечи *ипак се окреће*, дошли смо до тога да данас, у 21. вијеку посматрамо Земљину

16 У свом раду *La bilancetta*, из 1644. године, Галилео је по први пут дефинисао галаксију у којој се налази Земља, одређујући небески (космички) приказ који је до тада сматран облаком као збир звјезда *Via Lactea*, који данас сви називамо Млијечна стаза.

орбиту, или пак, космос у домену међународног права. Свједоци смо изванредног технолошког напретка, али и развоја међународних односа и помјерања граница међународноправног поретка. У правцу глорификације цивилизацијских достигнућа кретале су се одлуке најзначајнијих држава друге половине 20. вијека. Стога је лансирање првог вјештачког сателита, *Спутњик*, 1957. године у космос означило почетак међународноправног дјеловања у смислу космоса уопште. До тог датума, „правници, сем изузетака, нису показивали посебно интересовање за космичка пространства.“ (Раћић, 1972: 9). Тих година отворило се логично питање – на који ће се начин вршити контрола над искориштавањем космичких пространстава и ко ће бити надлежан за тако нешто?

Проблем ваздушне пловидбе, условљен политичким и идеолошким приступом држава, али и технологијом, као демонстративном меком силом, био је актуелан све до краја двадесетих година 20. вијека. Наиме, први међународни документ који се бавио овим питањем била је Конвенција о ваздушној пловидби, закључена по завршетку Првог свјетског рата у Паризу 1919. године, у којој је прихваћен принцип државног суверенитета над ваздушним простором, док је прелет војним ваздухопловима био условљен посебним одобрењем од стране државе. Даљи напредак у развоју ваздухопловне технике, као и пораст кориштења ваздухоплова у ратне сврхе, довео је до одржавања међународне конференције у Чикагу, још у току Другог свјетског рата, 1944. године, која је успјела окупити 52 државе и за резултат је имала усвајање неколико значајних докумената, од којих можемо издвојити 1.) *Конвенцију о међународном цивилном ваздухопловству*, 2.) *Споразум*

о транзиту, 3.) Споразум о транспорту.¹⁷ Конвенцијом о међународном цивилном ваздухопловству, као најзначајнијем документу Конференције у Чикагу, која је ступила је на снагу 04. априла 1947. године, уз пратеће споразуме, извршена је кодификација основних правила која се односе на област (међудржавне) цивилне ваздушне пловидбе.¹⁸ Чикашком конвенцијом државама је дата искључива сувереност над ваздушним простором изнад своје територије (Janković, Radivojević, 2011). Међутим, питање вертикалних граница суверених територија држава остављено је отворено и тек су, управо лансирањем вјештачког сателита *Спутњика* како теорија, тако и пракса, заузеле становиште да се државни ваздушни простор, који се према одредбама Конвенције из Чикага и накнадне праксе простирао до оне границе до које је држава сопственим могућностима могла вршити ефективну контролу, ипак, не може посматрати тако једноставно. Прије лета *Спутњика* за висински параметар узет је у рачуницу висински домет конвенционалних ваздухоплова и опсег противваздушне одбране, као сигурносни сегмент, ради обезбјеђења цивилног

17 Такође, од великог значаја био је и Завршни акт Конференције, као и Привремени споразум за рјешавање прелазне ситуације. Шире в. (Mijović, 2019).

18 Овим документима установљено је пет основних права и слобода за цивилне ваздухоплове у погледу ваздушног простора и државног суверенитета над њим, то су: 1.) право нешкодљивог прелета државне територије без спуштања; 2.) право спуштања у трговачке сврхе; 3.) право искрцавања путника, поште и робе из земље којој ваздухоплов припада; 4.) право укрцавања путника, поште и робе за земљу којој ваздухоплов припада; 5.) право укрцавања путника, поште и робе за мјеста која се не налазе у земљи којој ваздухоплов припада. Такође, припадност ваздухоплова одређена је мјестом његове регистрације и забрањена је регистрација једног ваздухоплова на подручју више држава (Mijović, 2019; Janković, Radivojević, 2011).

ваздушног транспорта. Међутим, совјетски сателит који је 1957. године обилазио пуни круг око Земље сваких 90 минута, пренебрегнувши националне границе, посматрао је, готово све државе свијета (Avramov, 2012). И с обзиром на технолошку условљеност, али и политички реалитет тога времена, примјер *Спутњика* данас се наводи у готово свим удбеницима међународног права, поготово на нашем говорном подручју, као један од главних изузетака, и то *ratione temporis* за настанак општег међународног прав(ил)а.¹⁹

Уложени су велики напори, како би се дефинисала крајња вертикална граница државне територије и њеног суверенитета, међутим, покушаји теоретичара и научника, тог времена, који су се бавили физиком и астрономијом како би се изњедрио крајњи резултат, нису уродили плодом.²⁰ Наиме, средином 20. вијека наведено питање разматрала је и Организација уједињених нација, при чему су сва могућа рјешења пала у воду због константног сукоба између Сједињених Држава и Совјетског Савеза.

Непостојање важећих међународно-правних прописа у овој области, сасвим извјесно, ишло је на руку амбицијама развијених држава, које су осамдесетих година прошлог вијека просто добиле крила и

19 Лансирање првог сателита произвело је у кратком року уопштено међународних правила у конкретној области, без временског услова, при чему је *ad hoc* настало обичајно међународноправно правило, које су прихватили сви чланови међународне заједнице.

20 Међу теоретичарима међународног права, у погледу висинске државне границе, тј. опсега државне територије, нема потпуне сагласности. Тако, нпр. Купер и Бин-Ченг сматрају да би се висинску границу требало успоставити између 20. и 80. километра надморске висине, док су Квадри и Матеско-Мате, истовремено, против успостављања било каквих граница између два јединствена простора (Mijović, 2019).

опредметиле се у оном што се данас популарно назива *Ратови звијезда*. То је била само још једна потврда у низу других да „државне границе нису више баријера против опасности створених у овој епохи, да проблем безбедности држава није везан за одређену висинску границу, него за политику силе“ (Avramov, 2012: 327). Пракса је и тада, као и данас, ишла неколико корака испред међународног нормативног оквира.

Ипак, 10. октобра 1967. године, усвојен је *Уговор о начелима дјелатности држава у области истраживања и мирољубивог кориштења космоса, укључујући Мјесец и друга небеска тијела*. Одредбама уговора извршена је подјела између ваздушног и надваздушног простора, тј. дефинисана је вертикална граница до које досеже државни суверенитет, при чему је космичко пространство проглашено као опште добро човјечанства, *res communis omnium*. Иако је одредбама Уговора успостављен, мада, доста апстрактно, правни основ за даље регулисање питања у овој области, технички није прецизирана граница између наведена два простора, чиме је, заправо остављен простор, како за бескрајне теоријске расправе, тако и за разне практичне злоупотребе од стране технолошки способних и развијених држава, највише у Земљиној орбити. У контексту надваздушног простора, Уговор је прецизирао пространства која се дефинишу овим термином и то су космос, Мјесец, као Земљин природни сателит и сва друга небеска тијела у Сунчевом систему, а било какве активности с циљем проширења државног суверенитета у овим областима мирном окупацијом (заузимањем) прогласио је забрањеним, тј. противправним.²¹

²¹ Члан 2. Уговора дефинише да: „Космос, укључујући Мјесец и друга небеска тијела, не могу бити

Међутим, неки од теоретичара заступали су тезу да „не постоји правило међународног права којим би се забранило државама да захтевају сувереност над небеским телима или на деловима тих тела, уколико су у стању да покажу намеру да врше власт и у складу с тим, ако су образовале неку врсту власти којом могу постићи приметан степен ефективне контроле.“ (Račić, 1972: 75). Такође, међународна заједница страховала је од политике Сједињених Америчких Држава која је показивала афинитете 1964. године, када је остварила радарски контакт са Мјесецом, ка успостављању суверености над тим небеским тијелом, без ефективне контроле (Račić, 1972: 75)- Овдје је ријеч о прокламацији права на сувереност над неистраженим просторима на основу технолошких достигнућа.

***

„У тражењу решења за правни режим васионе, ...разлози који се наводе у прилог аналогји најчешће су: а.) ни ваздух (а још мање надваздушни простор) као ни воде, не могу бити ефективно окупиран, у физичком смислу речи; б.) Гроциус је, залажући се за слободу мора, упоређивао, повлачио аналогiju између мора и ваздуха и на основу тога закључио да су они, по својој природи неподобни за присвајање; в.) и море и простор изнад Земље сматрају се комуникационим путем и везом између тржишта, г.) оба простора дозвољавају да буду велика потенцијална опасност за народе; д.) историја развитка схватања о слободи мора има сличности са оним што се дешава у ваздухопловном праву, а

предмет националног присвајања прокламацијом суверенитета, ни путем кориштења или окупације, као ни било којим другим начином.“

то је прво, очигледна борба између жеље за националном контролом, а затим жеље за слободним продирањем до неексплоатисаних тржишта у најудаљенијим деловима Земље.“ (Despot, 1966: 92)

Такође, у области космичког права²² и права мора, човјечанство је проглашено за титулара права над природним богатством Земљиног сателита, Мјесеца, као и над рудним богатством морског дна и подморја изван националне јурисдикције.²³ Наиме, *Споразум о дјелатностима држава на Мјесецу и другим небеским тијелима* прихваћен је 18. децембра 1979. године. У одредбама овог споразума Мјесец се, са свим својим природним богатствима, дефинише и проглашава за општу баштину човјечанства, чиме је направљена дистинкција у односу на термин заједничко добро човјечанства.²⁴ Члан 11. Споразума дефинише: „Мјесец и његова природна богатства представљају заједничку баштину човјечанства. Државе уговорнице овог споразума се обавезују да установе међународни режим, укључујући ту и одговарајуће поступке, ради регулисања експлоатације природних извора Мјесеца онда када се појаве могућности такве експлоатације. Главни циљеви међународног режима, који ће се установити, обухватиће: правичну диобу на све државе уговорнице користи која произађе из тих ресурса, при чему ће се посебно водити рачуна о интересима и потребама земаља у развоју, као и о напорима оних земаља које су непосредно допринијеле експлоатацији Мјесеца.“ (Споразум, Члан 11.) Међутим, питање одговорности, иако од изразитог значаја, није обухваћено овим

22 О овоме шире в. (Раћић, 1972а).

23 Шире в. тумачење (Etinski, 2002:114) и (Andraši, 1972: 25-39).

24 Члан 11. *Споразума о дјелатностима држава на Мјесецу и другим небеским тијелима*.

споразумом, јер је само искориштавање космоса људска дјелатност која, *per se*, садржи висок ризик и опасност, не само по ону државу која се тим активностима бави него по све државе свијета, с обзиром на могућност хаварија, падова и штете која би на тај начин могла бити нанесена.

Аспекти одговорности регулисани су *Конвенцијом о међународној одговорности за штете изазване од стране космичких објеката* из 1971. године, у којој је дефинисано правило о обавези држава које врше активности у космосу, или с чијих територија се лансирају летјелице у космос, о преузимању одговорности за накнаду штете нанесене трећим, како физичким, тако и правним лицима.²⁵ Такође, члан 136. *Конвенције ОУН о праву мора*, од 10. децембра 1982. дефинише: „Зона и њена богатства су добро човјечанства.“ (UNCLOS, Члан 136) Чланом 137. предвиђено је да „сва права на богатства припадају човјечанству као целини у чије име дјелује Власт.“ (UNCLOS, Члан 137).

Како човјечанство због непостојања одговарајућих органа није међународноправно дјелатно, јер не посједује неопходне способности, државе су добиле улогу заступника човјечанства. Упркос прогресивном развоју међународног права, кодификацији, али и великом броју концептуалних конструкција, државе су и данас главни (основни) субјекти међународног права, који у пуном капацитету посједују правну и пословну способност, као и додатне способности. С тим у вези, одрицање суверенитета државама у области слободног мора, односно, на другој страни, повјеравање вршења контроле свакој од њих, не представља ваљан правни аргумент који иде у прилог постојања

25 Изузетак од овога јесу случајеви доношења штете на отвореном мору, или пак, Антарктику.

међународноправног субјективитета човјечанства у области слободног мора (Kazazić, 1988). С друге стране, постојећа правна регулатива у области активности у космосу далеко је од задовољавајуће, при чему је у овом смислу, сегмент истраживања и искориштавања космоса у најнезавиднијем положају. Ово је још израженије, ако узмемо у обзир технолошку доминацију појединих држава (Сједињене Државе, Руска Федерација, НР Кина и др.) и посебно растућу присутност приватних корпорација, као и свих комерцијалних активности у ваздушним и надваздушним просторствима.

Ипак, „за сада је прагматичним рјешењима осигуран разуман основ за питања која ће се тек појавити. Било како било, с обзиром на то да говоримо о активностима које се одликују својом бројношћу и различитошћу, сасвим је извјесно да ће даљи ток збивања захтијевати стални напор у регулисању права и обавеза субјеката у овим односима.“²⁶ Јављање сложених правних питања у оквиру међународне заједнице, прије свега у односу на државне космичке агенције, приватне компаније као комерцијалне актере и законодавне органе је неизбјежно. Може се очекивати да ће приватне компаније све више узимати учешће у космичким операцијама, иступајући као посебни актери у космосу. Такође, сарадња компанија са државама, односно државним агенцијама у комерцијалне сврхе већ је прилично интензивна и у области морског просторства. „Међу најзначајнијим изазовима са којима се суочава међународна заједница у наредним годинама су комерцијализација свемира и све већа количина свемирског

отпада.“ (Kostenko, 2020).

Без обзира на то да ли се ради о државним, или приватним субјектима, или, пак, човјечанству у цијелости ова питања захтијеваће правно уређење. Мада је извјесно да би човјечанство у овим односима на првом мјесту могло имати одређени обим заштите, као један апстрактни организам, односно појам, а не добити статус равноправног субјекта у овим односима.

С тим у вези, права и обавезе које би човјечанство могло имати као титулар тог права још увијек су магловите категорије, при чему је, заправо, најзначајније питање шта чини у материјалноправном и, уопште, структуралном смислу човјечанство као организам, односно личност. Нема дилеме да се и даље „налазимо на почетку концептуалне конструкције која још може да узме много времена и значајних напора“ (Trindade, 2020: 286). Још увијек није одговорено на фундаментална питања дефинисања човјечанства у међународном праву. Да ли човјечанство обједињује све државе свијета? Да ли се ради о укупности свих народа? Да ли се ради о збирном колективитету појединаца? Ко се све у правном смислу идентификује са појмом човјечанства? Да ли је заправо ријеч о заједничкој вриједности, или пак посебном субјекту међународног права? А посебно питање јесте питање постојања аутономне воље и дјелатног капацитета, а затим и правне и пословне способности, што само потврђује да се ради о концептуалној конструкцији, а не о реалном правном субјективитету. Ниједан, од досада изграђених правних института и органа на којима почивају све познате људске организационе форме, па и сама међународна заједница, човјечанство као личност нема.²⁷ Иако је тенденција „хуманизације

26 *Research and Invention in Outer Space*, International Bar Association, Dordrecht/Boston/London, 1995. p. XX

27 Шире в. (Kazazić, 1988).

међународног јавног права“ у смислу признавања правног субјективитета човјечанству (Trindade, 2020: 288) примамљива, она у реалним околностима нема утемељење.

Такође, важно је истаћи да „постулат *заједничке баштине човјечанства* треба посматрати, пре свега, са политичке стране, као захтев да се на тај начин заштите одређени политички и економски интереси целог човечанства, а у првом реду земаља у развоју. Отуда се неминовно намеће упоређење са постулатима *mare clausulum* и *mare liberum* из XVII столећа. Победило је начело *mare liberum*, јер је оно одговарало развоју капиталистичких односа, који су тада били тек у повоју, као и потребама тадашње Европе за више хране и више сировина. Могло би се рећи да је постулат *mare liberum* за отворено море имао сличан значај, као што сада „заједничка баштина“ треба да има за подморје, тј. море и морско дно изван националне јурисдикције; да буде основа светске политике и правна основа свих међународних односа који ће настати у таквој међународној зони.“ (Novaković, 1982: 184).

ЗАКЉУЧАК

У складу са наведеним, морамо извући закључак да реалну правну основу међународноправног субјективитета човјечанства ипак, у оквиру теоријских и практично прихватљивих категорија, не можемо пронаћи. Оно у цјелини не може бити титулар права и обавеза, нити тренутно посједује основне капацитете за реализацију правне, или, пак, пословне способности, јер ниједан структурни или квалитативни елемент, који би ишао у прилог постојању субјективитета не постоји у чистој и јасној форми. Данас је, с обзиром на актуелне тенденције и

свеprisутни волонтаризам у областима космичког права и права мора, схватање човјечанства као субјекта међународног права готово без сваког основа.

„Овдје је неминовно довести у везу појам човјечанства и великих сила или онога што се у свакодневној политици назива *међународном заједницом*, иако не постоје правни елементи који би омогућили поређење наведених појмова.“ (Мијовић, 2019: 214). Поред великих сила данас имамо и мултинационалне корпорације које се на трансационалном нивоу покушавају идентификовати са појмом човјечанства. Наиме, сва интеракција и сви послови обављају се од појединих дијелова човјечанства (малог броја држава и приватних корпорација), док велика већина „тог човјечанства“, може имати интерес само ради накнаде штете коју би потенцијално наведени дијелови колективитета произвели својим активностима на слободном мору, или пак, у космичком пространству. Иако постоји међународноправно правило о одговорности за штету, оно је базирано на националним јурисдикцијама, тако да ни у том аспекту не постоји изграђен правни субјективитет човјечанства у међународном праву. Међутим, у погледу актуелизације послова у горенаведеним областима и технолошког напретка, разматрање питања међународноправног субјективитета човјечанства у годинама које долазе биће од изузетног значаја.

Човјечанство у 21. вијеку можемо на неки начин дефинисати само као изразито апстрактан колективни ентитет који има упориште, најприје, у метаправним промишљањима теоретичара, а тек, секундарно, реалну конструкцијску платформу у позитивном међународном праву. Напросто, човјечанство у оквиру међународноправног поретка ни на који

начин не посједује основне елементе правног субјективитета. Оно се чак не може сматрати ни актером (у ширем смислу) међународноправних односа у космичком и морском пространству.

Скуп правила у конкретним конвенцијама и споразумима уређује, само начелно, правни режим на слободним пространствима, али не дефинише човјечанство као субјекат права, при чему се и у овим областима појављује држава као одговорно правно лице и посредник, тј. главни носилац права и обавеза. Реално је да „будућност космичког пословања и међународног космичког права мора пронаћи равнотежу између истицања основних принципа космичког права и подршке приватном економском сектору“ (Kostenko, 2020). Ово значи да ће појединачни недржавни актери стицати елементе правног субјективитета. Ни у ком случају то неће бити човјечанство. Слична је ситуација и у области права мора гдје комерцијални оператери самостално, или у сарадњи са државама предузимају све више активности на просторима који представљају *заједничку баштину човјечанства*. Међутим, разлика је прије свега у томе што је област права мора кодификована и темељно регулисана Конвенцијом о праву мора, у односу на космичко право које још увијек не познаје такав свеобухватан међународноправни документ.

Човјечанство, дакле, због непостојања других колективних субјеката те, у недостатку боље формулације, можемо,²⁸ у областима слободног мора и космичког

простора, одредити, прије свега као посебну заједничку вриједност (међународног права) која има *pro futuro* тенденцију развоја у правцу стицања основних елемената међународноправног субјективитета. Једноставније речено, у актуелном часу ради се о колективном ентитету, којег одликује апстрактност и произвољна конструктивност у сваком погледу.

REFERENCE

- Allott P. *Eunomia – New Order for a New World*, (1990.) Oxford, University Press,
- Andraši, J. *Morsko dno – baština čovječanstva?*, (1972). *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972.
- Avramov, S. *Međunarodno javno pravo*, (2012). *Pravni fakultet, Beograd*.
- Degan, V. Đ. *Međunarodno pravo*, (2000). *Pravni fakultet, Rijeka*.
- Despot, M. *Suverenitet u prostoru iznad državne teritorije*, (1966). *Beograd*.
- Dupuy, P. M. *Humanité, communauté, et efficacité du Droit*, in *Humanité et Droit international – Mélanges René-Jean Dupuy*, (1991.) Paris, Pédone,
- Etinski, R. *Međunarodno javno pravo* (2003). *Pravni fakultet, Novi Sad*.
- Haanappel P. P. C., *Comparisons between the Law of the Sea and Outer Space* (1985.), *Proceedings of the 28th Colloquium on the Law of Outer Space*, American Institute of Aeronautics and Astronautics,
- International Bar Association, *Research and*

28 Овдје мислимо на потенцијалне организме или лица који би могли бити формирано од стране свих држава, или, пак, свих људи, као појединаца у цијелости, а који би утјелотворили елементе субјективитета човјечанства у међународном праву. Услов „сви“ је обавезан, јер у супротном не бисмо могли разговарати о човјечанству.

- Invention in Outer Space, (1995). Dordrecht/ Boston/London, p. XX,
- Janković B. – Radivojević, Z. Međunarodno javno pravo, (2011). Pravni fakultet, Niš.
- Kazazić, V. Međunarodna vlast za morsko dno i pravni režim iskorištavanja podmorja izvan granica nacionalne jurisdikcije, (1988). dok. dis., Pravni fakultet, Beograd.
- Kim, H. T. A Comparative Study between Space Law and the Law of the Sea (2009.), 9 International Conference of the Korean Association of Air and Space Law.
- Kostenko, I. Current Problems and Challenges in International Space Law: Legal Aspects, (2020.) Advanced Space Law, Volume 5.
- Krivokapić, B. Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, (2010). Službeni glasnik, Beograd.
- Krivokapić, B. Međunarodno javno pravo (2017). Institut za uporedno pravo, Beograd.
- Lits M., Stepanov S., Tikhomirova, A. International Space Law, BRICS Law Journal, Volume IV (2017) Issue 2.
- Mijović, Lj. Osnove međunarodnog javnog prava I dio, (2019). Comesgrafika, Banja Luka.
- Novaković, S. M. Zajednička baština čovečanstva u pravu mora, Prinosi za poredbeno proučavanje prava i međunarodno pravo, (1982), Novo pravo mora, Zagreb.
- Račić, O. Opšte međunarodno pravo i izvori kosmičkog prava, (1972). Anali Pravnog fakulteta u Beogradu.
- Račić, O. Osnovna načela kosmičkog prava, (1972). Beograd.
- Rudolf, D. Međunarodno pravo mora, (1985). Zagreb.
- Shaw, M. N. International law, (2003). 5th Edition, Cambridge University Press.
- Simma B. From Bilateralism to Community Interest in International Law (1994.), 250 Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye.
- Trindade, A. A. C. International Law for Humankind (2020.) The Hague.
- Sporazum o principima upravljanja aktivnostima država u istraživanju i korišćenju svemira, uključujući Mjesec i druga nebeska tela (1967).
- Dogovor o upravljanju aktivnostima država na Mesecu i drugim nebeskim telima (1979).
- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravu mora – UNCLOS (1982).
- Colection of judgements, The case of the S. S. Lotus (Lotus case) ICJ Series A, No. 10, 1927.
- Starlink programe activities statistics: <https://planet4589.org/space/stats/star/starstats.html>
- Svemir, Mesec i Zemljani: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58242876>

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF SPACE AND HIGH SEAS - ASPECTS OF HUMANKIND LEGAL PERSONALITY

Key words

International legal personality; Humankind; Cosmic Law; Law of the Sea; State; sovereignty; competencies.

Author:

Dr. Matej Savić is an Associate Professor at the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka

Correspondence:

matej.savic@fpn.unibl.org

Field

International Law

Summary

In this paper, the author analyzes open issues regarding the status of humankind in International Law, pointing out particular problems related to its international legal personality, primarily from the angle of the Law of the Sea and the Cosmic Law. A special place in this paper is dedicated to international regulations in the field of the Law of the Sea and Cosmic Law in which there is no possibility of establishing sovereignty, where states, as basic subjects of International Law, do not have exclusive competencies. The idea of humankind as a subject of International Law is primarily viewed from the angle of particular areas of International Law in which states are not exclusive holders of rights and duties. Humankind is analyzed as a specific and, above all, abstract concept in International Law.

DOI

10.5937/politeia0-33679

Paper received on

25.08.2021.

Paper accepted for publishing on

22.11.2021.